

М.П. КОВАЛЬСЬКИЙ (Остроз),
С.В. АБРОСИМОВА (Дніпропетровськ)

МАГІСТЕРСЬКІ ІСПИТИ Д.І. ЯВОРНИЦЬКОГО І ВАРШАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Одне з актуальних завдань сучасної історичної науки – висвітлення життєвого та творчого шляху видатних вчених, чиї імена тривалий час були в забутті – може реалізуватися завдяки розшуку й дослідженню нових джерел. Тому особливого значення набуває евристична робота і публікація віднайдених джерел.

Однією з видатних постатей в українській історичній науці кінця ХІХ-початку ХХ століття був академік Дмитро Іванович Яворницький (1856-1940) – неперевершений знавець історії запорозького козацтва. Але й досі повною мірою не набули висвітлення життєвий і творчий шлях вченого, не досліджено його творчу спадщину. Джерельна база з цього питання залишається у переважній більшості невиданою, чимало документів ще навіть до цього часу не відшукано. Тому дуже важливим був би цілеспрямований та суцільний архівний пошук матеріалів про життя та діяльність Д.І. Яворницького. У зв'язку з цим необхідно оперативно інформувати громадськість про результати архівних знахідок у цьому напрямку і публікувати результати архівної евристики.

Нещодавно (навесні 1993 р.) під час наукового відрядження до Польщі професором Дніпропетровського університету М.П. Ковальським були віднайдені документи, що стосуються перебування Д.І. Яворницького у Варшаві¹. Виявлені джерела зберігаються у Державному архіві міста Варшави, де міститься окремий фонд “Імператорський Варшавський університет”. Фонд цей у 1915 р. був вивезений до Ростова-на-Дону разом з евакуйованим туди Варшавським університетом, і лише у 60-х роках повернувся до Варшави. Саме серед документів цього фонду

М.П. Ковальський виявив групу у кількості шістнадцяти документів, які стосуються Д.І. Яворницького, коли він складав магістерські іспити у Варшавському університеті. Ці автентичні (бо всі вони скріплені підписами) документи зберігались у чотирьох справах цього архівного зібрання – №. 364, 365, 405, 406. Разом з епістолярною спадщиною Д.І. Яворницького, що зберігається у Дніпропетровському історичному музеї (листи до Д.І. Яворницького І.Я. Рудченка, Г.Ф. Симоненка, М.І. Новосадського, А.І. Павінського, В.О. Ключевського, П. Блонського), знайдені у Варшаві документи дають можливість відтворити деякою мірою варшавський період життя Д.І. Яворницького, його зв'язки з Варшавським університетом. Певною мірою висвітлення цього періоду в житті вченого знайшло відображення у дослідженнях М.М. Шуравської² та В.М. Заруби³.

Комплекс документів, що пропонується у даній публікації, охоплює період 1895-1902 рр. й умовно поділяється на 2 розділи:

1. Документи про складання Д.І. Яворницьким магістерських іспитів у Варшавському університеті. 1895-1896 рр.

2. З епістолярної спадщини Д.І. Яворницького (12 листів; 1895-1902 рр.), що зберігається у Дніпропетровському історичному музеї.

Як вважають дослідники, вперше Д.І. Яворницький побував у Варшаві восени 1884 р. З Варшавою пов'язана і перша публікація Д.І. Яворницького. 1882 р. в "Русском филологическом вестнике" (Варшава) М. Халанський опублікував 4 народних пісні, що були записані Д.І. Яворницьким на Харківщині. У 1893 р., перебуваючи на засланні у Середній Азії, Д.І. Яворницький звертався до І.Я. Рудченка (1845-1905), який очолював Варшавську казену палату, з проханням допомогти влаштуватися у Варшаві. Тільки на початку 1895 р. І.Я. Рудченко (громадянський діяч, письменник, брат Панаса Мирного) повідомив Дмитра Івановича про вакантне місце чиновника з особливих доручень при Варшавській казеній палаті, і 31 липня 1895 р. його було зараховано на цю посаду. Того ж часу багато зусиль вчений надає підготовці до магістерських іспитів у Варшавському університеті.

14 квітня 1895 р. Д.І. Яворницький подає заяву-прохання на ім'я ректора університету про дозвіл магістерських іспитів. У відповідь на цю заяву 17.04.1895 р. було складено відношення до історико-філологічного факультету за підписом ректора П.І. Ковалевського і секретаря Ради Університету К. Капустина. Додамо, що ректор Варшавського університету, учений-психіатр Павло Іванович Ковалевський навчався у катеринославській семінарії, закінчив той самий, що і Д.І. Яворницький, Харківський університет (1874 р.), був професором цього університету, а з 1894 р. – ректор Варшавського університету.

Всі документи, виявлені у Варшаві, стосуються безпосередньо складання Д.І. Яворницьким магістерських екзаменів. Це – дев'ять протоколів засідань історико-філологічного факультету, три циркулярні листи-повідомлення про скликання чергових засідань факультету, на яких мав бути прийом магістерських іспитів у Д.І. Яворницького. Цікаво,

що такі засідання призначались на суботні дні і мали розпочинатись о 6-й годині вечора. Під цими повідомленнями проставлені автентичні підписи професорів факультету. За спеціальностями професори факультету розподілялись таким чином: російська історія – Іван Філевич і Дмитро Цветаєв; загальна історія – Микола Любович і Адольф Павінський – обидва вчені зі світовими іменами; порівняльне мовознавство – Григорій Ульянов; грецька мова – Пилип Д'ячан (галичанин, колишній уніатський священик, згодом – православний протоїрей) і Микола Новосадський; латинська мова – Григорій Зенгер і Сергій Вехов; слов'янська філологія – Федір (Теодор) Вержбовський, Платон Кулаковський і Федір Іезбера (чех, засновник російського етнографічного музею при Варшавському університеті); старослов'янська і російська мови – Олександр Смирнов і Сафімій Карський; історія всесвітньої літератури – Іван Созонович; філософія – Генріх Струве. Окрім того, участь в роботі факультетської ради брав декан юридичного факультету фахівець з політичної економії та статистики, професор Григорій Симоненко. Як свідчать документи, Д.І. Яворницькому довелося скласти чотири магістерські іспити. Збереглись навіть складені і написані від руки на окремих аркушах паперу (вони можуть бути визнані як своєрідні фасцикули) екзамінаційні питання магістранту Д.І. Яворницькому-Зварницькому. Ці питання складали з нової російської історії професор – Д. Цветаєв (23.09.1895 р.), з старовинної російської історії – професор Філевич (14.10.1895 р.), із всесвітньої історії – А. Павінський (2.12.1895 р.), з політичної економії – професор Г. Симоненко (31.01.1896 р.).

Під час складання Д.І. Яворницьким магістерських іспитів, на історико-філологічному факультеті Варшавського університету відбулися кадрові зміни. Місце декана М. Любовича заступив Г. Зенгер, а секретаря М. Новосадського – І. Філевич. Якщо перші (М. Любович і М. Новосадський) сприятливо ставилися до Д.І. Яворницького, то цього не можна сказати стосовно Г. Зенгера та І. Філевича. Це підтверджує і той факт, що коли Д.І. Яворницький звернувся до факультету з проханням виправити помилку в протоколі його іспиту із всесвітньої історії, Г. Зенгер та І. Філевич зайняли негативну позицію в цьому питанні. Їх підтримала абсолютна більшість професорів факультету. Цикл іспитів для одержання магістерського ступеня завершувався подачею письмового твору. 9 лютого 1886 р. професор І. Філевич запропонував Д.І. Яворницькому тему у такому формулюванні: “Значение степняков в исторической жизни русского народа”. Довкола визначення цієї теми серед професорів розгорнулася жвава дискусія. Під час розглядання на факультеті питання про надання Д.І. Яворницькому свідоцтва про здачу магістерських іспитів, надійшло підтвердження про закінчення ним у 1881 р. історико-філологічного факультету Харківського університету й одержання у 1882 р. ступеня кандидата історико-філологічних наук.

У протоколі від 11 квітня 1896 р. зафіксовано рішення засідання історико-філологічного факультету Варшавського університету, на підставі якого Д.І. Яворницькому було видане свідоцтво при магістерську вчену ступінь.

Несприятливі умови, що склалися для Д.І. Яворницького у Варшавському університеті (ставлення до нього декана Г. Зенгера, секретаря І. Філевича та ін.), змусили його припинити наукову кар'єру в цій інституції. Він переїздить до Москви, де, за допомогою В.О. Ключевського, влаштовується викладачем Московського університету. Але зв'язки Д.І. Яворницького з Варшавським університетом продовжуються. Він листується з професором М.І. Новосадським, з директором варшавського реального училища В. Криванським, інспектором Н. Конокотіним, із студентським українським товариством у Варшаві.

Наведені дані про варшавський період життя та діяльність Д.І.Яворницького дещо конкретизували наші знання про нелегкий шлях до висот науки цього відданого своїй справі дослідника, дозволили пролити світло на невідомі сторінки його біографії та здобуття ним вченої кваліфікації та інтелектуального, професійного його утвердження та визнання.

Окрім того, виявлені документи віддзеркалюють наукове життя вищих навчальних закладів кінця минулого століття, стосунки між діячами історичної науки того часу.

¹ Ковальський М. Нове про Д.І. Яворницького: Документальні свідчення про складання Дмитром Яворницьким (Эварницким) магістерських екзаменів у Варшавському університеті (1895- 1896 рр.) // Бористен. (Дніпропетровськ). – 1993. – No.8. – С. 8-11.

² Шубравська М.М. Д.І. Яворницький: життя, фольклорістично- етнографічна діяльність. – К., 1972. – С.61-62.

³ Заруба В.М. Дмитро Яворницький у Варшаві //Наше слово. (Варшава). – 1985. – 21.VII. – No.25; Він же. Постаті. Дніпропетровськ, 1993. – Кн. 2. – С. 25-27.

ДОКУМЕНТИ ПРО СКЛАДАННЯ Д.І. ЯВОРНИЦЬКИМ МАГІСТЕРСЬКИХ ЕКЗАМЕНІВ У ВАРШАВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

1885-1896 рр. (Державний архів столичного міста Варшави.
Фонд “Імператорський університет у Варшаві”)

№.1

1895 квітня 14. Варшава. – Заява Д.І. Яворницького
ректорові Варшавського університету.

*Его превосходительству господину ректору
Императорского Варшавского университета*

Сим имею честь покорно просить Ваше Превосходительство о позволении мне приступить к магистерскому экзамену для получения степени магистра русской истории.

Бывший стипендиат профессорского звания при императорском Харьковском университете, ныне чиновник особых поручений при туркестанском генерал-губернаторе, коллежский ассессор Дмитрий Иванович Эварницкий.

Варшава, 14.IV.1895,

Иерусалиская аллея, д. 43, кв. 10¹.

№.2

1895, квітня 15. Варшава. – Звернення ректора Варшавського університету до історико-філологічного факультету

17 апреля 1895 г.

В историко-филологический факультет
г. Варшава

Препровождая при сем прошение бывшего профессорского стипендиата при Императорском Харьковском университете, ныне чиновника особых поручений при Туркестанском генерал-губернаторе, Дмитрия Эварницкого, о допущении его к экзамену для получения степени магистра русской истории, имею честь покорнейше просить историко-филологический факультет удовлетворить ходатайство г.Эварницкого.

К сему имею честь присовокупить, что необходимые для указанной цели документы г. Эварницкого в скором времени будут доставлены в факультет.

Ректор университета *Ковалевский*.
Секретарь Совета и Правления *К. Капустин*².

№.3

1895, квітня 29. Варшава. – Протокол засідання історико-філологічного факультету Варшавського університету

**Протокол
заседания историко-филологического факультета.
29 апреля 1895 года**

В заседании, происходившем под председательством декана профессора Н.Н. Любовича, присутствовали профессора: А.И. Смирнов, Ф.И. Дьячан, Ф.Ф. Вержбовский, Д.В. Цветаев, Г.К. Ульянов, С.И. Вехов, И.П. Созонович, Н.И. Новосадский, Е.Ф. Карский, П.А. Кулаковский, М.П. Филевич и доцент Ф.И. Езбера.

По выслушании и подписании протокола предшествовавшего заседания слушали:

[...]

3. Предложение г. ректора университета от 17 апреля за No. 2472 о допущении бывшего профессорского стипендиата при Харьковском университете Дмитрия Эварницкого к испытанию на степень магистра русской истории.

Определили: допустить г. Эварницкого к испытанию в одном из после-вакационных заседаний факультета. [...]³

№.4

**1895, вересня 21. Варшава. – Циркулярне звітommлення
М.І. Новосадського до членів історико-філологічного факультету
Варшавського університету про наступне засідання факультету
21 сент. 1895. No. 43**

Циркулярно
г. Варшава

Честь имею покорнейше просить гг. членов историко-филологического факультета пожаловать в заседание, имеющее быть 23-го сего сентября в субботу в 6 часов вечера.

Предмет обсуждения: [...]

4. Испытание г. Эварницкого на степень магистра русской истории.
[...]⁴

№.5

**1895, вересня 21. Варшава. – Екзаменаційні питання
Д.І. Яворницькому з нового періоду російської історії,
складені професором Д.В. Цветаєвим.
Екзамен[ационные] вопросы г. Эварницкому
по новому периоду русской истории**

I. Административные реформы Петра Первого, в их последовательном порядке.

Центральные и областные учреждения. Кабинет царского величества, бурмистерская палата, ближняя канцелярия, губернии, Правительствующий Сенат, Герольдмейстерская контора, Рекетмейстерская контора, Сенаское отделение в Москве, коллегии, магистраты, Святейший Синод.

II. Письма и записки современников об отечественной войне, как источник ее истории.

“Отечественная война в письмах современников”, собр. Н. Дубровина. “Записки” Ал. П. Ермолова. “Краткие записки» Шишкова. “Сочинения” гр. Ростопчина. “Записки” гр. Комаровского. “Записки” Ковальского. “Памятные записки” гр. Граббе. “Записки” Жиркевича и друг.

Ордин[арный] проф[ессор] Дм. Цветаев.

24 сент. 1895⁵.

№.6

1895, вересня 23. Варшава. - Протокол засідання історико-філологічного факультету Варшавського університету (1-й екзамен Д.І. Яворницького з нового періоду російської історії)

Протокол заседания историко-филологического факультета 23 сентября 1895 года

В заседании, происходившем под председательством декана Н.Н. Любовича, присутствовали профессора Г.Ю. Струве, А.И. Павинский, А.И. Смирнов, Ф.Ф. Вержбовский, Г.Э. Зенгер, П.А. Кулаковский, Г.К. Ульянов, Д.В. Цветаев, И.П. Филевич, И.П. Созонович, Н.И. Новосадский, доцент Ф.И. Езбера и лектор русского языка А.В. Михайлов.

По выслушании и подписании протокола предшествовавшего заседания слушали:

[...]

20. Испытание на степень магистра русской истории бывшего профессорского стипендиата при императорском Харьковском университете Дмитрия Эварницкого.

Русская история. Предложены были следующие вопросы: 1). Административные реформы Петра Великого в их последовательном порядке. 2). Письма и записки современников об отечественной войне, как источники к её истории. Эти вопросы были предложены проф. Д.В. Цветаевым. Ответы г. Эварницкого по этим вопросам факультет признал удовлетворительными.

Декан Н. Любович.

Ф. Вержбовский, А. Павинский, Г. Зенгер,
И. Филевич, Ф. Езбера, Д. Цветаев.

Секретарь Н. Новосадский⁶.

№.7

1895, жовтня 21. Варшава. – Циркулярне звітчення секретаря історико-філологічного факультету Варшавського університету М.І. Новосадського про скликання засідання факультету 14.10.1895 р.

12-го октября 1895 г.

№. 56

Циркулярно

г. Варшава

Честь имею покорнейше просить гг. членов историко-филологического факультета пожаловать в заседание, имеющее быть 14-го сего октября, в субботу, в 6 часов вечера.

Предметы обсуждения:

- 1) О способе и мерах к составлению очерка 25-летнего существования Варшавского университета;
- 2) тема для соискания премии А. Хойнацкого;
- 3) испытания г. Эварницкого на степень магистра русской истории;
- 4) текущие дела.

Декан *Н. Любович.*

Секретарь *Н. Новосадский*⁷.

№.8

1895, жовтня 14. Варшава. – Екзаменаційні питання професора І.П. Філевича Д.І. Яворницькому з старовинної російської історії.

Вопросы, предложенные магистранту Д. Эварницкому
э.-о. проф. И. Филевичем.

- 1) Обзор мнений о происхождении и характере козачества.
 - 2) Теории о начале Руси.
- 14 октября 1895.

*Ив. Филевич*⁸.

№.9

1895, жовтня 14. Варшава. – Протокол засідання історико-філологічного факультету Варшавського університету

Протокол засідання історико-філологічного факультета.

14-го октября 1895 г.

В заседании, происходившем под председательством декана проф. Н.Н. Любовича, присутствовали профессор А.И. Павинский, Ф.Н. Дьячан, Ф.Ф. Вержбовский, Г.Э. Зенгер, С.И. Вехов, Д.В. Цветаев, И.П. Филевич, Н.И. Новосадский, доцент Ф.И. Езбера.

По выслушании и подписании протокола предшествовавшего заседания слушали:

[...]

11. Испытание на степень магистра русской истории бывшего профессорского стипендиата при императорском Харьковском университете Дмитрия Эварницкого.

Русская история. Предложены были следующие вопросы: 1) Обзор мнений о происхождении и характере козачества. 2) Теории о начале Руси.

Факультет признал ответы г. Эварницкого на эти вопросы вполне удовлетворительными.

Декан *Н. Любович.*
Ф. Вержбовский, А. Павинский, И. Филевич,
Ф. Езбера, Д. Цветаев, С. Вехов.
Секретарь *Н. Новосадский*⁹.

№.10

1895, листопада 29. Варшава. - Циркулярне звітчення секретаря історико-філологічного факультету Варшавського університету І.П. Філевича про скликання засідання факультету
2.12.1895 р.

29-го ноября 1895 г.

№. 71

Циркулярно
г. Варшава

Честь имею покорнейше просить гг. членов историко-филологического факультета пожаловать в заседание 2 декабря в субботу в 6 часов вечера.

Предметы обсуждения:

1) Темы для соискания медалей (по греческой словесности, по русской истории и славистике).

- 2) Испытание магистранта Д.И. Эварницкого.
- 3) Рассмотрение темы на соискание премии Хойнацкого
- 4) Текущие дела.

Декан *Н. Любович*.
Г. Струве, Е. Карский, Д. Цветаев,
И. Созонович, С. Вехов, Ф. Вержбовский,
Н. Новосадский, Ф. Дьячан, А. Павинский.
Секретарь *Ив. Филевич*¹⁰.

No.11

1895, грудня 2. Варшава. – Протокол засідання історико-філологічного факультету Варшавського університету

**Протокол
засідання історико-філологічного факультета.
2-го декабря 1895 г.**

В заседании, происходившем под председательством декана проф. Н.Н. Любовича, присутствовали профессора А.И. Павинский, Ф.Н. Дьячан, Ф.Ф. Вержбовский, Д.В. Цветаев, С.И. Вехов, П.А. Кулаковский, И.П. Созонович, Н.И. Новосадский, Е.Ф. Карский, И.П. Филевич.

По выслушании и подписании протокола предшествовавшего заседания слушали:

[...]

11. Испытание на степень магистра русской истории, кандидата историко-филологических наук Харьковского университета Дмитрия Эварницкого.

Всеобщая история. Для испытания предложены были следующие вопросы: 1) Феодализм и его историческое значение. 2) Типические формы средневекового деесписания. 3) Просвещенный абсолютизм и реформы императора Иосифа II.

Ответы г. Эварницкого на эти вопросы факультет признал удовлетворительными.

[...]

Н. Любович, Г. Струве, А. Павинский,
Г. Ульянов, Е. Карский, П. Кулаковский,
Д. Цветаев, С. Вехов, Ф. Иезбера.
Секретарь *Ив. Филевич*¹¹.

№.12

1896, січня 31. Варшава. - Протокол засідання історико-філологічного факультету Варшавського університету.

**Протокол
засідання історико-філологічного факультета.
31 января 1896 г.**

В засіданні, происходившем под председательством декана проф. Г.Э. Зенгера, присутствовали профессора А.И. Павинский, Г.Ю. Струве, Г.К. Ульянов, П.А. Кулаковский, Д.В. Цветаев, Ф.Ф. Вержбовский, Н.Н. Любович, Е.Ф. Карский, С.И. Вехов, И.П. Филевич и доцент Ф.И. Езбера, а также заслуженный профессор Г.Ф. Симоненко.

По выслушании и подписании протокола предшествовавшего заседания слушали:

[...]

9). Испытание на степень магистра русской истории, кандидата историко-филологических [наук] Харьковского университета Дмитрия Эварницкого.

Политическая экономия. Для испытания предложен был следующий вопрос: об отмене крепостной и барщинной формы труда в губерниях Царства Польского и об экономических последствиях этой отмены.

Ответы г. Эварницкого факультет признал весьма удовлетворительными.

*Г. Струве, Н. Любович, А. Павинский,
Е. Карский, П. Кулаковский, Г. Ульянов.
Экзаменатор профессор Г. Симоненко¹².*

№.13

1896, лютого 9. Варшава. - Протокол засідання історико-філологічного факультету Варшавського університету.

**Протокол
засідання історико-філологічного факультета.
9-го февраля 1896 г.**

В засіданні, происходившем под председательством проф. А.И. Павинского, присутствовали профессора Н.Ф. Дьячан, Д.В. Цветаев, Г.К. Ульянов, Н.Н. Любович, Ф.Ф. Вержбовский, А.И. Смирнов, С.И. Вехов, Е.Ф. Карский, И.П. Филевич, П.А. Кулаковский.

Слушали:

[...]

2). Тему для письменного испытания на степень магистра русской истории кандидата Харьковского университета Дмитрия Эварницкого. Предложена была э.-о. проф. И.П. Филевичем следующая тема: "Значение степняков в исторической жизни русского народа". Проф. Н.Н. Любович заявил, что тема формулирована слишком общо, в виду чего было бы желательно более определенное указание, какие именно степняки имеются в виду темой. Проф. Д.В. Цветаев предложил ограничить тему – значением татар. Предложивший тему проф. Филевич заявил, что слово "степняки" употребляется, как определенный термин, не только в русской истории, но даже в русской литературе ("степные мотивы"), а что касается ограничения темы одними татарами, то на его взгляд, если суживать тему – лучше ограничить ее степняками до татар, так как специальные занятия магистранта довольно близко соприкасаются с татарами. В виду указанных разногласий, определено было решить голосованием вопрос о том, оставить ли тему без изменения или ограничить ее объем.

За оставление темы без изменения высказались проф[ессора] г. Павинский, Смирнов, Вехов, Кулаковский, Вержбовский, Карский, Филевич. За ограничение: Любович, Цветаев, Ульянов, Дьячан.

Определили: предложить г. Эварницкому представленную проф. Филевичем тему.

и.д. декана А. Павинский.

Н. Любович. П. Кулаковский. Е. Карский. Г. Ульянов.
Секретарь фак[ультета] И. Филевич¹⁴.

№14

1896, лютого 17. Варшава. – Протокол засідання історико-філологічного факультету Варшавського університету.

Протокол

заседания историко-филологического факультета.

17-го февраля 1896 г.

В заседании, происходившем под председательством декана, орд. проф. Г.З. Зенгера, присутствовали профессора Г.Ю. Струве, А.И. Павинский, Н.Н. Любович, Д.В. Цветаев, Г.К. Ульянов, С.И. Вехов, П.А. Кулаковский, Н.И. Новосадский, И.П. Филевич, Е.М. Карский и лектор русского языка А.В. Михайлов.

По выслушании и подписании протокола предшествующего заседания слушали:

[...]

7. Прошение г. Д. Эварницкого о выдаче ему свидетельства о том, что он выдержал испытание на степень магистра русской истории.

¹ При публікації документів вказуються тільки номери справ та аркушів.

² На заяві – резолюція: “Разрешено. Ректор университета Ковалевский”. Спр. 405. – Арк. 227.

³ Спр. 405. – Арк. 225-226.

⁴ Спр. 364. – Арк. 10-10 зв.

⁵ Спр. 406. – Арк. 49.

⁶ Спр. 406. – Арк. 86-86 зв.

⁷ Спр. 364. – Арк. 21-21 зв.

⁸ Спр. 406. – Арк. 88.

⁹ Спр. 406. – С. 104.

¹⁰ Спр. 364. – Арк. 22-23 зв.і

¹¹ Спр. 406. – С. 106.

¹² Спр. 364. – Арк. 26, 27-27 зв.

¹³ Спр. 365. – Арк. 1-2 зв.

¹⁴ Спр. 365. – Арк. 3-4 зв.

З ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ АКАДЕМКА Д.І. ЯВОРНИЦЬКОГО

№.1

**Лист історико-філологічного факультету
Варшавського університету.**

30.01.1896 р.

Варшава - Варшава

г. магістранту Д. Яворницькому

Историко-филологический факультет сим имеет честь известить Вас, что испытание Ваше по политической экономии назначено на 31-е число сего января в 7 часов вечера.

Секретарь *Ив. Филевич*¹⁷

№.2

Лист І.Я. Рудченка

29.01.1895 р.

Варшава - Владимир

Милостивый государь, Дмитрий Иванович!

Года два назад я получил от Вас письмо из Ташкента, выражающее желание Ваше перейти ко мне в казенную палату на службу. Подходящего места в то время у меня не было, письмо Ваше с адресом, при моих постоянных скитаниях из Варшавы в Петербург, где-то засунул я – да так и остался должником: ничего Вам не ответил... В настоящее время я случайно узнал, что Вы перекочевали из Ташкента во Владимир губернский. Поэтому, спешу уплатить Вам долг – пишу сию “цідулку” по следующему поводу.

По всей вероятности в феврале или марте, у меня откроется место чиновника особых поручений при казенной палате. Место это дает 1, 1/2 тысячи в год содержания и добавки к концу года от 200 до 300 р[ублей]. Работы сравнительно немного, но все-таки не менее 5 часов в день. Зато к этой работе может предстоять Вам, по желанию, другая работа. При Варшавской казенной палате, под моим управлением, находится архив старых дел бывшего финансового управления Ц[арства] Польского, заключающий в себе драгоценнейшие памятники для изучения экономической и финансовой стороны этого края (и Руси) с XV века - и до днесь. Памятниками этими очень своеобразно пользовались иногда польские ученые, но издано их было мало, так что и теперь под моими руками находится драгоценнейшее описание Волыни и Подолии 1653-6 гг. Непочатый угол истории! И Вы, с Вашими знаниями, сможете сослужить верную ей службу. Поэтому, если Вы желаете - отвечайте мне: согласны ли Вы на перевод в Варшаву, на предлагаемое место чин[овника] особ[ых] поручений. Если согласны, - лучше всего кратко телеграфируйте мне, причем укажите: где Вы служите, словом - где Вас искать и куда о Вас писать.

Прошу Вас дать мне ответ до 6-10 февраля, - так как после масляной я уеду в Петербург.

Адрес: Варшава, Рымарская ул., д. No.5. Его П[ревосходительству] Ивану Яковлевичу Рудченко.

Примите уверения в моем глубоком уважении

*И. Рудченко*¹⁸.

№3

Лист Ф.Г. Симоненка

9.01.1896 р.

Варшава - Владимир

Милостивый государь, Дмитрий Иванович!

Простите великодушно, что до сих пор состою у Вас в долгу по визитам - все праздники и до настоящего дня болею. 30-го декабря удалось быть на заседании комитета и 1-го января с визитами по начальству - а уже к вечеру того же 1-го января разболелся настолько сильно, что вероятно раньше понедельника следующей недели не выйду из дому.

[Возникла] экстренная надобность в моей "Сравнительной статистике Цар[ства] Польского", поэтому не откажите возвратить ее мне с подателем сего - курьером ст[атистического] комитета.

Известен ли Вам труд *Bochenski Beitrag zur Geschichte der gutsherlich - bauerlichen verhaltnisse in Polen. Krakow, 1895?*

Книга эта вышла в конце минувшего года. Жду ее на днях из-за границы и по получении могу с Вами поделиться. Профессор Любович¹⁹ тоже ждет ее с нетерпением.

Поздравляю Вас с наступившим Новым годом и желаю Вам от души здоровья и успехов в Ваших научных трудах, остаюсь искренне уважающий Вас и преданный Вам

Гр. Симоненко²⁰.

№.4

Лист М.И. Новосадського²¹

10.02.1896 р.

Варшава - Варшава

Многоуважаемый Дмитрий Иванович!

К моему крайнему сожалению нам все не удастся увидеться. Сегодня я решился в первый раз двинуться в университет и по возвращении домой узнал, что Вы к нам заходили. Так как моя болезнь еще не вполне прошла, то я не рискую завернуть теперь к Вам. Если Вы сегодня или завтра вечером свободны, то не зайдете ли к нам, чем доставите нам большое удовольствие.

С глубоким уважением к Вам

Н. Новосадский.

Варшава, 10 февр. 1896 г.²²

№.5

Лист М.И. Новосадського

10.03.1896 р.

Варшава - Петербург

Многоуважаемый Дмитрий Иванович!

Я ожидал ближайшего заседания факультета, в котором, по моему предложению, должно было бы сделать доклад относительно "недоразумения", допущенного в выданном Вам документе о выдержании Вами магистерского экзамена. Вчера состоялось заседание, но по Вашему делу не было ничего доложено, о нем не упоминалось ни слова. Это меня очень удивило: решительно не знаю, чем объяснить все это. Остается предположить, что г. декан²³ и секретарь²⁴ решили ответить на вопрос ректора по данному делу – самостоятельно, без доклада факультету. Я постараюсь поскорее увидеться с Н.Н. Любовичем²⁵. Быть может, ему известно что-нибудь по этому вопросу, который вызывает у меня полное недоумение, так как в прежние времена дела, касающиеся факультета, всегда докладывались факультету.

Вообще отношение к Вам некоторых наших ученых во время Вашего магистерского экзамена не может не вызвать тяжелых дум, но особенно возмутительно и ни чем не может быть оправдана грубость нашего

декана. Вы помните, когда Вы рассказывали мне об его неделикатности, я отнесся к этому довольно спокойно, но теперь я могу только возмущаться и далек от мысли смягчить его поступок болезненным состоянием. Всему есть свои границы.

Как поживаете, Дмитрий Иванович? Радуюсь за Вас, что Вы теперь в Петербурге, где так много людей, с которыми можно поделиться и мыслями и знаниями. Скоро ли направляетесь в Варшаву? Я думаю, что Вас не особенно тянет из Петербурга.

Мои бедствия еще не окончились. Откуда-то взялась инфлюенца, которую я сам блистательно излечил в три дня. Буду хлопотать поэтому о выдаче мне звания доктора медицины. Не шутя, я оказался самым лучшим доктором.

Ожидаем Вас на пасху в Варшаве. Жена моя шлет Вам поклон.

Искренне уважающий Вас

Н. Новосадский.

P.S. Не можете ли сообщить мне адрес В.И. Модестова, если знаете²⁶?

№.6

Лист М.І. Новосадського

17.01.1897 р.

Варшава - Москва

Многоуважаемый Дмитрий Иванович!

В ответе своим критикам г. Филевич допустил “маленькую неточность”. Судя по тому, что он говорит в конце своей статьи об отзыве г. Ягич²⁷ относительно “Истории древней Руси”, можно подумать, что Ягич сочувственно отзывается об этой книге. Но Ягич совершенно не признает научного значения за трудом г. Филевича, как можете видеть из прилагаемой при сем выписки. Заявляя, что “рассматривать отзыв Ягича наряду с обозначенными в заглавии настоящей статьи было бы неуместно”, г. Филевич, к сожалению, произносит над собою беспощадный приговор. Бедняга, вероятно, думал, что ему поверят на слово и не найдут нужным заглянуть в Archiv f. slav[jische] Philologie.

Не найдете ли удобным сообщить мою выписку (incognito)²⁸ Д.И. Иловайскому²⁹, который, может быть, не имеет под руками Archiv f. slav[jische] Philologie?

К сожалению, у меня нет теперь отдельных оттисков статьи г. Филевича. Если мне удастся достать, то пришлю Вам эту “интересную и умную” статью, из которой можно поучиться приемам антикритики.

У нас крупные новости. Ректор³⁰ вышел в отставку, не получив никакого нового назначения. На его место будет назначен, по всей вероятности, г. Зенгер. Уходит в отставку и А.Л. Апухтин³¹. Словом, власти у нас все будут иные.

Жена моя шлет Вам поклон. Искренне уважающий Вас

*Н. Новосадский*³².

№.7

Лист М.І. Новосадського

14.11.1897 р.

Варшава - Москва

Многоуважаемый Дмитрий Иванович!

Слух о беспорядках на лекции г. Филевича справедлив. Поводом к волнениям послужила телеграмма, отправленная г. Филевичем в Вильну ко дню открытия памятника Муравьеву³³. Телеграмма эта была послана Филевичем совместно с пятью другими профессорами (Кулаковский³⁴, Карский³⁵, Смирнов³⁶, Грот³⁷, и Зилов³⁸ – лица, известные Вам). Текст этой телеграммы, вероятно, известен Вам из газет. Демонстрация Филевичу была произведена в очень резкой форме. Его ругали, свистали, но калошей пустили не в него, а в Зилова. Таким образом, Ф[илевич] отделался довольно благополучно и теперь считает себя героем, пострадавшим за свои убеждения.

Очень рад Вашему успеху в Москве. Уверен, что Ваши лекции будут всегда привлекать массу слушателей. Часто я вспоминаю с удовольствием Ваши оживленные рассказы о прошлой жизни Малороссии и жалею, что не могу быть в числе Ваших слушателей. Живем мы по-старому. Хотелось бы скорее уехать из Варшавы, но едва ли это удастся в близком будущем. Пройдут еще года, долгие года.

Жена моя шлет Вам поклон. Кланяется Вам и Н.Н. Любович, и Д.М. Петрушевский³⁹.

Искренне преданный Вам *Н. Новосадский*.

Мокотовская, 51, кв. 1.

P.S. Кстати – маленькая подробность. Во время допросов по случаю беспорядков студенты очень дурно отзывались об ученой деятельности г. Филевича, называя его “бездарным”, заявляя, что его лекций слушать не стоит и т.п. Эти замечания внесены в общей форме: “дурно отзывался о профессоре”.

№.8

Лист М.І. Новосадського

29.12.1897 р.

Варшава - Москва

Дорогой и многоуважаемый Дмитрий Иванович!

Поздравляю Вас с Новым годом и желаю Вам всего самого лучшего. Надеюсь в наступающем году поздравить Вас доктором русской истории.

Как Вы поживаете и что подделываете? Не задумываете ли написать общую историю Малориссии? Малороссия нуждается теперь в общей истории ее жизни с широким освещением фактов, а лучше Вас никто осветить их теперь не может, так как никто не положил в этой области столько бескорыстного, чистого труда, согретого беззаветной любовью к исследованию старины.

Правда ли, что в Московском университете отразились варшавские беспорядки? Отразились они и в Петербурге. Говорят, что лица, пославшие известную телеграмму, получают отовсюду множество писем, к сожалению, большей частью анонимных или коллективных. Это своего рода известность, но ее можно сравнить разве только с известностью безумного Герострата. Да и действительно, далеко ли ушел от Герострата А.И. Смирнов? Вероятно, Вы его хорошо помните.

Мы живем по-старому. В университете по-прежнему выдающимися деятелями являются Зенгер, Кулаковский, Филевич и Ко. “Не весела ты, родная картина”.

Сослужите мне, Дмитрий Иванович, великую услугу: узнайте, откуда заимствовал Зенгер свой плагиат – “Еврейский вопрос в древнем Риме”?⁴⁰ Об этом ведают Корелин⁴¹ и Шеффер⁴². Если Вы не знакомы с ними, то, может быть, знакомы с лицами, которые дружны с ними, или со знакомыми их знакомых и т.д. Живя в Москве, это легче сделать, чем мне из Варшавы. А великая будет для меня эта услуга, и никогда ее я не забуду.

Еще раз пожелав Вам всего хорошего, остаюсь преданный Вам

Н. Новосадский.

Жена шлет Вам свой поклон⁴³.

№.9

Лист М.І. Новосадського

10.05.1901 р.

Варшава - Москва

Многоуважаемый Дмитрий Иванович!

От души поздравляю Вас с получением степени магистра русской истории и желаю в самом непродолжительном времени достигнуть Вам степени доктора истории. Известие о Вашем диспуте очень обрадовало меня, – тем более, что я давно уже не получал от Вас никаких известий.

Из Варшавы могу сообщить Вам мало интересного. Состав историко-филологического факультета остается тот же, какой был во время Вашего пребывания в Варшаве. Только на место умершего Павинского⁴⁴ назначен уже четыре года назад Д.М. Петрушевский, очень талантливый человек.

Быть может, Вы его встречали в Москве; он там был приват-доцентом по всеобщей истории.

По предложению министра народного просвещения наш университет выработывает теперь свой новый устав. Избрана по этому делу комиссия, которая окончит разработку проекта нового устава, вероятно, к началу июня.

Вот наши важнейшие новости. Жена моя поздравляет Вас со степенью магистра и шлет Вам привет.

Искренне уважающий Вас и преданный

Н. Новосадский.

P.S. Н.Н. Любович, которому я сообщил о Вашем диспуте, шлет Вам поздравления⁴⁵.

№10

Лист А.І. Павінського

21.03.1896 р.

Варшава - Москва

На основании словесного заявления кандидата историко-филологи-ческих наук Дмитрия Ивановича Эварницкого имею честь сим удостоверить, что ответ г. Эварницкого на магистерском экзамене 2 декабря 1895 года, по моему предмету, т.е. по всеобщей истории, был признан мною, а вместе и факультетом, вполне удовлетворительным.

Заслуж[енный] проф[ессор] *А. Павинский*

Варшава, 21 марта 1896 года.

№11

Лист В.О. Ключевського⁴⁶

3.03.1896 р.

Москва - Варшава

Милостивый государь, Дмитрий Иванович!

Вчера я имел случай говорить по-поводу Вашего письма ко мне с г. деканом историко-филологического факультета и имею честь сообщить Вам, что если Вы желаете быть приват-доцентом при Московском университете, то благоволите подать о сем прошение в историко-филологический факультет Моск[овского] университета на имя декана, с указанием предмета, который Вы желаете преподавать, и приложить к прошению свидетельство от Варшавского университета о том, что Вы выдержали испытание на степень магистра истории. В

дальнейшем Вы имеете поступать по статьям 109 (пункт “в” и примечание) и 110 действующего университетского устава.

С истинным почтением готовый к услугам

В. Ключевский.

Москва, 3 марта 1896 г.⁴⁷

№.12

Лист П. Блонського

20.11.1902 р.

Варшава - Москва

Високоповажний Професор!

З торішнього року у Варшаві існує студентське українське товариство, котре складається з 25 студентів різних висших наукових закладів у Варшаві. Своєю метою воно поставило собі то, чого не дала і не дає нам російська урядова школа, себ-то вихованье в українським напрямку, на національнім українським ґрунті. Щоб досягнути її, нам, розуміється перше всього, треба ознайомитись з рідною літературою і історією.

Маючи се на увазі, звертаємось до Вас, шановний професор, з проханьєм: пришліть нам даремне, або за зменьшену плату Ваші праці, котрі торкаються української історії.

Бібліотекар товариства П. Блонський.

Адреса: Варшава, Университет, студенту 4-го курса медицинского факультета Пантелеймону Блонскому. м. Варшава, 20-го падолиста 1902 р.⁴⁸

¹⁷ ДІМ, КП-68785/Арх-12053.

¹⁸ ДІМ, КП-84199/Арх-19768.

¹⁹ *Любович М.М.* (1855-1935) – проф. всевітньої історії Варшавського ун-ту (з 1883 р.); разом з Д.И. Цветасвим та І.П. Філевичем був обраний делегатом XIII археологічного з'їзду, що відбувся 1905 р. у Катерінославі.

²⁰ ДІМ, КП-87101/Арх-21056.

²¹ *Новосадський М.І.* (1859-1941) – філолог-еллініст, латиніст, фахівець з грецької епіграфіки, папірології; проф. Варшавського ун-ту (1888-1906), заввідділом класичної філології державної бібліотеки ім. В.І. Леніна (1919-1934), член-кор. АН СРСР.

²² ДІМ, КП-76769/Арх-15661.

²³ *Зенгер Г.Е.*

²⁴ *Філевич І.П.*

²⁵ Див. прим. 19.

²⁶ ДІМ, КП-76770/Арх-15662.

²⁷ *Ягич Г.В.* (1838-1923) – учений-славист, за походженням хорват, навчався у Віденському ун-ті; проф. Новоросійського (1872-1884), Петербурзького (1880-1886) та Віденського (1886-1908) ун-тів.

²⁸ В рукопису підкреслено.

²⁹ *Іловайський Д.І.* (1832-1920) – російський історик консервативного напрямку; на поч. 70-х років XIX ст. видав шкільні підручники з вітчизняної та загальної історії, що ґрунтувалися на монархічній методології; ці підручники панували і у школах Росії до 1917 р.

³⁰ *Ковалевський П.І.* (1849/1850-1923) - учений-психіатр, навчався у катеринославській духовній семінарії, закінчив Харківський ун-т (1874); з 1884 р. - проф. цього ун-ту; з 1892 (за іншими даними - з 1894 р.) - ректор Варшавського ун-ту; у 1903-1906 рр. - ректор Казанського ун-ту.

³¹ *Апухтін О.Л.* - державний діяч, до 1879 р. - директор Московського Межового ін-ту; у 1879-1897 рр. - попечитель Варшавського учебного округу.

³² ДІМ, КП-76771/Арх-15663.

³³ *Муравьов М.М.* (1796-1866) - граф; у 1863-1865 рр. - генерал-губернатор Північно-Західного краю, провадив русифікаторську політику, виявив особливу жорстокість під час придушення польського повстання (1863 р.).

³⁴ *Кулаковський П.А.* (1848-1913) - історик, філолог, публіцист, громадський діяч, проф. Варшавського ун-ту (1892-1902).

³⁵ *Карський Е.Ф.* (1861-1961) - філолог, мовознавець, засновник білоруського мовознавства і філології, з 1894 р. - проф. Варшавського ун-ту; з 1916 р. - академік.

³⁶ *Смирнов О.І.* - проф. історико-філологічного фак-ту Варшавського ун-ту.

³⁷ *Грот М.Я.* (1852-1899) - філософ, фізик, проф. Московського та Варшавського ун-тів.

³⁸ *Зілов П.О.* (1850-1921) - фізик, проф. Варшавського ун-ту.

³⁹ *Петрушевський Д.М.* (1863-1942) - історик, проф. Московського ун-ту (з 1906 р.), академік (з 1929 р.).

⁴⁰ ДІМ, КП-76772/Арх-15664.

⁴¹ *Корелин М.С.* (1855-1899) - російський історик західноєвропейського середньовіччя, проф. Московського ун-ту (з 1892 р.).

⁴² *Шеффер В.О.* (1862-1900) - історик, приват-доцент Московського ун-ту.

⁴³ ДІМ, КП-80066/Арх-17465.

⁴⁴ *Павінський А.* (1840-1896) - польський історик, проф. загальної історії Варшавського ун-ту.

⁴⁵ ДІМ, КП-76773/Арх-15665.

⁴⁶ *Ключевський В.О.* (1841-1911) - російський історик, проф. російської історії Московського ун-ту (з 1882 р.), академік (з 1900 р.).

⁴⁷ ДІМ, КП-75148/Арх-14970.

⁴⁸ ДІМ, КП-69548/Арх-12553.